

کنگره علوم و مهندسی آب و فاضلاب ایران

دانشگاه تهران، تهران

۲۶ و ۲۷ بهمن ماه ۱۳۹۵

1176P-NWWCE

نگرشی بر منزلت آب و مدیریت مصرف آن در قرآن

مرتضی کاظمی

کارشناس ارشد تأسیسات شهری و دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

b.kazemi1395@gmail.com

خلاصه

آب یکی از فراوان‌ترین ترکیباتی است که در طبیعت یافت می‌شود و در قرآن و روایات از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. همچنین آب یک ضرورت برای تمام انواع موجودات زنده روی کره زمین می‌باشد. هیچ جایگزینی برای این منبع محدود که بتواند جوامع انسانی را به طبیعت پیوند بدهد و به‌عنوان شاخص حیات اکوسیستم‌های کره زمین تلقی گردد، وجود ندارد. تأمین آب و مدیریت مصرف در عصر جدید، جامعه بشری را در سخت‌ترین بوته آزمایش تاریخ پیدایش قرار خواهد داد و ثابت بودن حجم آب در چرخه حیات مشکلات را دو چندان می‌نماید. در یک نگرش اجمالی به «قرآن» مشخص می‌گردد از میان موضوعات طبیعی در کلام الهی نیز بدون شک پدیده شکر و روح‌افزای «آب» درخشش و طهارت بیشتری داشته و از جایگاه و منزلت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. اشارات موجود در قرآن به نقش آب در شریعت، تذکر به منابع آب و صفات و خصوصیات آن و موارد دیگری از این قبیل از جمله مواردی است که در این مقاله پیرامون آن‌ها سخن گفته شده است. این در حالی است که بررسی آیه‌های قرآنی، روایات و احادیث نشان می‌دهد که صراحتاً به انسان در حفظ و نگهداری این ماده حیاتی توصیه شده است. ولی با وجود این همه توصیه‌های روشن و متعدد، جای بسی تعجب است که در کشورهای اسلامی در مورد صرفه‌جویی در مصرف آب ارتقاء نیافته است. بنابراین لازم است تعالیم اسلامی در مورد صرفه‌جویی آب در استراتژی‌های مدیریت کلان کشور گنجانده شود.

کلمات کلیدی: آب، قرآن، منزلت، صرفه‌جویی، مدیریت مصرف.

۱. مقدمه

آب یک ضرورت برای تمام انواع موجودات زنده روی کره زمین می‌باشد. هیچ جایگزینی برای این منبع محدود که بتواند جوامع انسانی را به طبیعت پیوند بدهد و به‌عنوان شاخص حیات اکوسیستم‌های کره زمین تلقی گردد، وجود ندارد. تأمین آب و مدیریت مصرف در عصر جدید، جامعه بشری را در سخت‌ترین بوته آزمایش تاریخ پیدایش قرار خواهد داد و ثابت بودن حجم آب در چرخه حیات مشکلات را دو چندان می‌نماید. براساس تحقیقات و گزارشات سازمان ملل تلفات ناشی از مصرف آب‌های آلوده ۱۰ برابر جنگ‌های اخیر برآورد گردیده و در حال حاضر ۱/۱ میلیارد نفر در جهان از مصرف آب شرب بهداشتی محروم می‌باشند. (۱)

کارشناسان کمبود آب را دلیل جنگ‌ها و مناقشات آینده برمی‌شمارند. بر اساس پیش‌بینی‌های به‌عمل آمده توسط مراجع ذی‌ربط در سال ۲۰۲۵ قریب به ۲/۳ میلیارد نفر جمعیت جهان در کشورهایی که با کمبود آب مواجه هستند زندگی خواهند کرد. محدودیت منابع طبیعی و دغدغه تأمین مواد غذایی، جوامع بشری را با تنگناهای مضاعف مواجه خواهد ساخت و در راستای پیشگیری و رفع موانع برنامه‌ریزی و بهره‌برداری صحیح از منابع و مصرف بهینه آب از ضروریات نخستین خواهد بود. از آنجا که ایران از نظر اقلیمی و جغرافیایی در منطقه‌ای خشک و نیمه‌خشک قرار گرفته است، منابع آب در کشور ما نیز با محدودیت کلی روبرو هستند. از این رو تعیین یک استراتژی منطقی در مدیریت توسعه، بهره‌برداری و مصرف آب در ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و زنگ خطر مشکل کم‌آبی در کشور ما نیز سال‌هاست که به صدا درآمده است. در طول ده سال اخیر بارندگی‌ها بشدت کاهش یافته و تغییر نوع بارش‌ها از برف به باران و عدم توزیع و پراکنندگی زمانی و مکانی مناسب استان ما را با چالش بزرگی درگیر نموده است. چنانچه روند کاهش و تبدیل شکل نزولات جوی ادامه یابد در چند سال آینده حتی برای تأمین آب شرب، دچار مشکلات فراوانی خواهیم شد. بر همین اساس تعیین یک استراتژی منطقی در مدیریت توسعه منابع آب در درجه اول و مدیریت مصرف آب در درجه دوم در ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

(معماری / غلامعلی، کارشناس وزارت نیرو، گزارش نگاهی به وضع موجود آب در جهان) برای کشورهای در حال توسعه، مهم ترین مسئله تأمین آب مورد نیاز اولیه و بهداشت و حفظ سلامت جامعه می باشد. در کشور ایران که از یک سو به عنوان یک سرزمین و یک ملت، پیشینه ای کهن دارد و یکی از تاریخی ترین کشورهای جهان به شمار می رود و از سوی دیگر با داشتن باورهای بنیادین فکری (اصول دین یا عقاید)، توصیه های اخلاقی و فرامین عملی و عبادی دین مبین اسلام و قرآن، در آن از پشتوانه های محکم و استواری برخوردار می باشند انجام این امور مهم بایستی با استعانت از این پشتوانه ها مورد نظر کلیه مسئولین، دست اندرکاران و کلیه آحاد مردم قرار گیرد.

آب در قرآن نیز اهمیتی بسیار دارد. خداوند در آیات متعدد انسان را به تفکر در آب و شکرگزاری این نعمت بزرگ یادآور شده است. (واقعه / ۷۰-۶۸) در مورد جایگاه آب در قرآن به صورت کلی این گونه است که آب به عنوان برکت خداوندی است که حیات می بخشد، حیات را حفظ می کند و بشر و زمین را پاکیزه می گرداند. (فرقان / ۴۸-۴۹)

به نظر می رسد که در قرآن آب با ارزش ترین آفریده خداوند بعد از انسان می باشد. از یک منظر آب، رزق الهی و پدید آورنده آب آشامیدنی خداست. اوست که با آب انسان ها و حیوانات را سیراب می کند. خداوند بر انسان ها به سبب نازل کردن آب آشامیدنی منت گذارده می فرماید: خداوند انتقال دهنده آب به سرزمین های خشک است و ایمان و تقوا و استغفار و توبه و پایداری در راه عقیده را از عوامل فراوانی و برکت آب معرفی کرده است. (اشاره به آیه ۹۶ سوره اعراف: « وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ لَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ») (۲)

۲. واژه آب در قرآن

واژه «ماء» اصل عبری آن «مِیم» و سریانی آن «میا» است که در عربی تغییر شکل داده و پس از تعریب، یاء به همزه تبدیل شده و «ماء» شده است. در معنای این واژه درخشش، نرمی و سریان نهفته است. (۳) همچنین اصل ریشه این کلمه در عرب از «موه» می باشد که جمع مکسر آن که «امواه» و «مياه» است موید ریشه آن می باشد. گفتنی است که مصغر این کلمه نیز «مویه» است. (۴)

این لغت در اصل به معنی «هر مایع غیر جامد» است چه آب مطلق باشد یا آب های مضاف، ولی وقتی به صورت «ماء» مطلق استفاده می شود، منسوب به آب خالص است. آب در زبان عربی با لغت (الماء) شناخته می شود و در قرآن نیز با همین لفظ از آب نام برده شده است. البته لفظ (الماء) به تمام شکل های موجود این ماده حیاتی مانند باران، برف و آب معمولی نیز اطلاق می شود. (۵) غالب مفسران نیز معنای آب را برای آن بیان کرده اند اما همگان اذعان دارند که همیشه مراد از آب لزوماً معنای محسوس آن نیست.

از نظر آماری لفظ «ماء» با مشتقات آن (الماء، ماء، ماء) ۶۳ بار در قرآن تکرار شده است. این کلمه نخستین بار در آیه ۲۲ سوره بقره (جزء ۱) و به معنی آب از آسمان (باران) آمده و آخرین سوره ای نیز که این لغت در آن به کار برده شده است، سوره طارق (جزء ۳۰) و آیه ۶ این سوره است که در معنای آفرینش انسان از آب جهنده (نطفه انسان) بیان گردیده است. با یک نگرش کلی به معنای لغوی این کلمه در آیاتی که به کار رفته است می توان ملاحظه نمود که کلمه «ماء» در قرآن کریم به جهت استعمال با کلمه دیگر و سیاق در آیات، در معناهای مختلفی به کار رفته است.

با توجه به این تقسیم بندی مشخص می شود مفهومی که از کلمه آب در قرآن استنباط می شود مربوط به آب فرو فرستاده شده از آسمان است که در اکثر آیات به آن اشاره شده است (جدول ۱). همچنین همانگونه که در مضامین مطرح شده در این ارتباط در قرآن نیز به وضوح مشهود می باشد. شاید بتوان این موضوع را از دو منظر کلی مورد تحلیل و تعمق بیشتری قرار داد و آن ها نیز یکی استفاده معنوی و هدایت محور قرآن از بیان این اهداف و دیگری نیز اشاره مستقیم به برخی خصوصیات آن است که به حق می تواند روشنگر و بیان کننده یکی از جنبه های والای اعجاز علمی قرآن باشد.

جدول (۱): فهرست کلی موارد کاربرد واژه ماء (آب) در قرآن

شماره آیات	نام سوره	موضوع	شماره آیات	نام سوره	موضوع
۷	هود	به معنای بستر و عرش خداوندی	۱۶۴ و ۲۲	بقره	به معنای باران
۴۳	نسا	به معنای آب وضو	۹۹	انعام	
۶	مائده		۵۷ و ۵۰	اعراف	
۴۴ و ۴۳	هود	به معنای طوفان و سیل سهمگین	۱۱	انفال	
۴	رعد	به معنای مطلق آب	۲۴	یونس	
۳۰	انبیاء	به معنای منشاء خلقت	۱۷	رعد	
۴۵	نور		۳۲	ابراهیم	
۶	طارق	به معنای نطفه در خلقت انسان	۲۲	حجر	
۲۰	مرسلات		۶۵ و ۱۰	نحل	
۸	سجده		۴۵	کهف	
۵۴	فرقان		۵۳	طه	
۳۹	نور	به معنای سراب	۶۳ و ۵	حج	
۳۱ و ۳۰	نازعات	به معنای چشمه سارها	۱۸	مؤمنون	
۱۲	قمر		۴۸	فرقان	
۱۶	ابراهیم	به معنای آب آشامیدنی در جهنم	۶۰	نمل	
۱۵	محمد		۶۳	عنکبوت	
۲۳	قصص	به معنای چاه آب	۲۴	روم	
۲۸ و ۲۷	قمر		۱۰	لقمان	
۳۰	ملک		۲۷	فاطر	
۴۱	کهف		۲۱	زمر	
۱۵	محمد	به معنای آب در بهشت	۳۹	فصلت	
			۱۱	زخرف	
			۹	ق	
			۱۱	قمر	
			۱۴	نبأ	
			۳۵	عبس	

۳. چگونگی ایجاد آب در قرآن

خداوند متعال در آیاتی از قرآن به چگونگی ایجاد آب اشاره نموده است. بعنوان نمونه خداوند در آیه ۴۸ سوره روم می‌فرماید: «اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا فَيَرْجِيهِ الرِّيحَ فَيُخْرِجُ مِنْ خِلَالِهِ إِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ؛ خدا آن کسی است که بادها را می‌فرستد تا ابرها را در آسمان به حرکت درآورد و سپس آن‌ها را در پهنة آسمان آن‌گونه که بخواهد می‌گستراند و بعد متراکم می‌سازد. آنگاه قطره‌های باران را می‌بینی که از لابه‌لای آن خارج می‌شود. پس آن را (به کشتزار) هر یک از بندگانش بخواهد می‌رساند تا آن‌ها شادمان گردند».

و آیات ۹ سوره فاطر و آیه ۴۸ سوره فرقان:

«وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَسْقِيهِمْ مِنْهُ مَاءً يُحْيِيهِ بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ» خداوند کسی است که بادها را فرستد تا

ابراهیمی را به حرکت درآورند، سپس ما این ابرها را به سوی زمین مرده‌ای رانندیم و به وسیله آن زمین را پس از مردنش زنده می‌کنیم...» (فاطر / ۹)

کنگره علوم و مهندسی آب و فاضلاب ایران

دانشگاه تهران، تهران

۲۶ و ۲۷ بهمن ماه ۱۳۹۵

« وَ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا. » و او خدایی است که بادها را برای بشارت پیشاپیش رحمت خود فرو فرستاد و از آسمان آبی برای شما آبی نازل کردیم « (فرقان / ۴۸)

نقش بادها به عنوان پیش‌قراولان نزول رحمت الهی بر کسی پوشیده نیست چرا که اگر آن‌ها نبودند هرگز قطره بارانی بر سرزمین خشکی نمی‌بارید، درست است که تابش آفتاب، آب دریاها را تبخیر کرده به بالا می‌فرستد و تراکم این بخارها در قشر سرد بالای هوا تشکیل ابرهای باران‌زا می‌دهد ولی اگر بادها این ابرهای پر بار را از بالای اقیانوسها به سوی زمین‌های خشک نراندند، بار دیگر ابرها تبدیل به باران می‌گردد و در همان دریا فرو می‌ریزد. خلاصه وجود این مبشران رحمت که به طور دائم در سرتاسر زمین در حرکتند سبب آبیاری خشکی‌های روی زمین و نزول باران حیات‌بخش و تشکیل رودها و چشمه‌ها و چاه‌های پر آب و پرورش انواع گیاهان می‌گردد. (۶)

« وَ أَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاحِجَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَا كُومَهُ وَ مَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ. » ما بادها را برای بارور ساختن (ابرها و گیاهان) فرستادیم و از آسمان آبی نازل کردیم و شما را با آن آب سیراب ساختیم... « (حجر / ۲۲)

جمله «فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَا كُومَهُ» اشاره به باران است که از ابرها فرو می‌ریزد. این نیز در مباحث علمی اصل مسلم است که آب موجود در کره زمین از باران‌هایی جمع شده که از آسمان فرو ریخته‌اند، بر خلاف قدماء که معتقد بودند آب، خود کره‌ای است ناقص که بیشتر سطح کره زمین را پوشانده و خود

یکی از عناصر چهارگانه است. آیه مورد بحث با قسمت دومش یعنی جمله «فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَا كُومَهُ» مساله پیدایش آب را از باران اثبات نموده است. (۷)

۴. نقش آب در زندگی بشر از منظر قرآن

بی شک اهمیت و نقش آب در زندگی بشری برای مصارف مختلف مانند آشامیدن، نظافت، کشاورزی و صنعت بر هیچ کس پوشیده نیست و نمی‌توان روزی را تصور کرد که در آن انسان بدون آب زندگی خود را بگذراند. خداوند باری تعالی در آیات مختلفی مانند (آیه ۹۹ سوره انعام) نقش و اهمیت آب را در زندگی بشر متذکر شده است. به طوری که در آیه (۵۷ سوره اعراف) از آب به عنوان آبادانی یاد شده است

« وَ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا مِمَّنْ خَضِرًا مِنْهُ جَبًا مُتَرَاكِبًا وَ مِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَ دَانِيَةٌ وَ جَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَ الزَّيْتُونِ وَ الرُّمَّانِ مُشْتَبِهًا وَ غَيْرِ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَ يَنْعِهِ إِنِّي فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ / او کسی است که از آسمان، آبی نازل کرد و به وسیله آن، گیاهان گوناگون رویانیدیم و از آن، ساقه‌ها و شاخه‌های سبز، خارج ساختیم و از آن‌ها دانه‌های متراکم و از شکوفه نخل، شکوفه‌هایی با رشته‌های باریک بیرون فرستادیم و باغهایی از انواع انگور و زیتون و انار (گاه) شبیه به یکدیگر و (گاه) بی شباهت. هنگامی که میوه می‌دهد، به میوه آن و طرز رسیدنش بنگرید که در آن، نشانه‌هایی (از عظمت خدا) برای افراد با ایمان است. (آیه ۹۹ سوره انعام)

همچنین در آیه (۱۶۴ سوره بقره) آب به نشانه احیاء و زنده کردن اشاره شده است «إِنِّي فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ الْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَ بَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَ تَصْرِيفِ الرِّيحِ وَ السَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ.»

خداوند به نقش بهداشتی آب نیز توجه دارد و از این روست که آیاتی چون (۲۲۲ سوره بقره) و نیز (۱۱ سوره انفال) «إِذْ يُغَشِّكُمُ الْغُصَاةُ أَنْتُمْ مِنْهُ وَ يُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَ يُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْسَ الشَّيْطَانِ وَ لِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَ يَثْبُتَ بِهِ الْأَقْدَامُ» به نقش آب در بهداشت و نظافت اشاره می‌کند و مردمان را با این شیوه، هم به اهمیت و ارزش آب توجه می‌دهد و هم می‌کوشد تا ایشان را به استفاده از آب در بهداشت و نظافت تشویق و ترغیب کند. به هر حال، قرآن آب را مایه طهارت ظاهری (فرقان آیه ۴۸ و نسا آیه ۴۳ و آیات دیگر) و طهارت معنوی و دوری مؤمنان از پلیدی شیطان می‌شمارد (انفال آیه ۱۱).

آب مایه قدرت و افزایش آن است. از این روست که قرآن در آیه (۶ سوره انعام) «أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ تُمَكِّنْ لَهُمْ وَ أَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَ جَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ» و نیز آیه (۵۲ سوره هود) به آب به عنوان عامل قدرت و تمکین اشاره شده است. بر این اساس اگر هر کسی آب بیشتری را دارا باشد و در مدیریت آب تلاش کند و آن را به سمت بهره‌وری سوق دهد، می‌تواند امید داشته باشد که دارای ثروت و قدرت شده و روز به روز قدرت و شوکت وی افزایش یابد.

لذا با توجه به مطالب فوق، آب در زندگی بشری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، بنابراین دولت‌های اسلامی می‌باید با توجه به این بینش و نگرش، مدیریت صحیح و بهینه آب را (که موجب دستیابی به تمدن و قدرت و افزایش آن است) توجه ویژه‌ای کنند. با توجه به محدودیت آب در

کشور ایران که در گروه کشورهای خشک و نیمه خشک قرار دارد، مدیریت منابع آب یک امر ضروری است. دستیابی به این هدف میسر نخواهد شد، مگر با برنامه ریزی صحیح در زمینه منابع آب، ایجاد فرهنگ سازی در بین مردم، استفاده از سیستم های تکنولوژی به روز و همچنین مشارکت سایر علوم در این زمینه است. مدیریت آب در آیات قرآنی و در زندگی بشر به ویژه در حوزه تمدن و شکوفایی و دستیابی به مکتب و قدرت و آسایش و آرامش عمومی مهم و اساسی دانسته شده است.

«لَقَدْ كَانَ لِسِيَّاءِ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَ شَمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَ اشْكُرُوا لَهُ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَ رَبُّ غَفُورٌ / فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَ بَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جِنَّتَيْنِ ذَوَاتِي أُكُلِ خَمْطٍ وَ أَثَلٍ وَ شَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ / برای قوم « سبا » در محل سکونتشان نشان های (از قدرت الهی) بود: دو باغ (بزرگ و گسترده) از راست و چپ (رودخانه عظیم با میوه های فراوان و به آن ها گفتیم): از روزی پروردگارتان بخورید و شکر او را بجا آورید شهری است پاک و پاکیزه و پروردگاری آمرزنده / اما آن ها (از خدا) روی گردان شدند و ما سیل ویرانگر را بر آنان فرستادیم و دو باغ (پربرکت) شان را به دو باغ (بی ارزش) با میوه های تلخ و درختان شوره گز و اندکی درخت سدر مبدل ساختیم» (سوره سباء آیات ۱۶-۱۵).

مدیریت آب به معنای تغییر در محیط زیست و افزایش اکسیژن و خنک کردن محیط و بوم زیست، افزایش گیاهان و جانوران و تغییرات آب و هوا به سمت اعتدال است (بقره آیات ۱۶۴ و نور آیه ۴۵ و انبیا آیه ۳۰) است. خداوند همچنین در آیات (۲۴ سوره یونس) «إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَ الْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَ أَزْيَنَتْ وَ ظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَدِرُونَ عَلَيْهَا أَنْتَهَا أَمْرًا يَلِيلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبْ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» و (۱۰ سوره نحل و ۵۳ و ۵۴ سوره طه و ۲۷ سوره سجده) «أ و لَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَ أَنْفُسُهُمْ أَ فَلَا يُبْصِرُونَ» به نقش آب در دامداری توجه می دهد تا مردمان را برای افزایش دام و ثروت به حفظ و مدیریت آب تشویق و ترغیب کند.

۵. قرآن و مدیریت مصرف (مصرف بهینه)

مسئله چگونگی مصرف یا مصرف بهینه آن در آموزه های دستوری قرآن مطرح شده است و خداوند از انسان ها خواسته تا در مصرف بهینه و به دور از هر گونه اسراف و تبذیر آب بکوشند، به طوری که هر گونه مصرف نابجا و نادرست آب گوارا و شیرین، به معنای عمل فاسد (بقره / آیه ۶۰) یا اسراف و زیاده روی (اعراف / آیه ۳۱) شناخته شده و کسانی که از مصرف بهینه تجاوز می کنند به عنوان مفسدان در زمین و انسان هایی که خداوند آنان را دوست نمی دارد، معرفی می شوند.

«وَ إِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرِبَهُمْ كَلُوا وَ اشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَ لَا تَعْتَوُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ» (۶۰ / بقره)

و به یاد آرید آن گاه را که موسی برای قوم خود آب خواست. گفتیم: عصایت را بر آن سنگ بزن. پس دوازده چشمه از آن بگشاد. هر گروهی آبشخور خود را بدانست. از روزی خدا بخورید و بیاشامید و در روی زمین به فساد سرکشی مکنید.

«يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» (۳۱ / اعراف)

ای فرزندان آدم، به هنگام هر عبادت لباس خود بپوشید. و نیز بخورید و بیاشامید ولی اسراف مکنید، که خدا اسرافکاران را دوست نمی دارد. گزارش های قرآنی بر این معنا تأکید دارد که مصرف بهینه و مدیریت مصرف آب به ویژه در جاهایی که کمبود آب وجود دارد، امری لازم و ضروری است. مصرف بهینه آب باید به گونه ای صورت گیرد که کمبود آب آسیمی به محیط زیست گیاهی و جانوری وارد نسازد. از آیه (۱۵۵) سوره شعراء (۲۷ و ۲۸) سوره قمر به دست می آید که انسان لازم است به گونه ای آب را مصرف و سهمیه بندی کند تا جانوران و گیاهان نیز از آن بهره مند شوند. این که خداوند برای نافع صالح سهمیه ای از آب قرار داده، به معنای حق ثابتی برای جانوران و گیاهان از آب شیرین مصرفی است. انسان ها می بایست به آب های سطحی چون آب باران، آب رودها و آب چشمه ها که در دسترس آسان بشر و شیرین و گوارا و پاک است، توجه ویژه داشته باشند و اجازه ندهند تا به هر شکلی آلوده یا اسراف شود و به درستی مصرف نشود.

«قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَ لَكُمْ شِرْبٌ يَوْمَ مَعْلُومٍ» (۱۵۵ / شعراء)

گفت: این ماده شتر من است. یک روز آب خوردن حق او باشد و یک روز حق شما.

«إِنَّا مُرْسِلُونَ النَّاقَةَ فَتَنَّهُ لَهُمْ فَاذْتَبَعُوهَا وَ اصْطَبِرُوا / وَ تَبَّهْمُ أَنْ الْمَاءَ قِسْمٌ بَيْنَهُمْ كُلٌّ شِرْبٌ مَّحْتَضَرٌ» (۲۷ و ۲۸ قمر)؛ ما آن ماده شتر را برای

آزمایششان می فرستیم پس مراقبشان باش و صبر کن. و به آن ها بگوی که آب میانشان تقسیم شده. نوبت هر که باشد او به سر آب می رود.

به هر حال، آب مایه حیات و تداوم زندگی بشر و دیگر جانوران است و در این میان آب شیرین به ویژه برای انسان و گیاهان و موجودات خشکی بسیار مهم و حیاتی است چرا که بقای اینان به آب شیرین به دور از تلخی و شوری است و برای بسیاری از آنان، آب شیرین مطلوب می باشد. (فاطر / آیه ۱۲) بنابراین لازم است تا جهت بقای گیاهان و جانوران، در مصرف و مدیریت آب تلاش کنیم و به عنوان خلیفه الهی در زمین، نقش آبادسازی و ربوبیت خود را به درستی انجام دهیم. لذا با توجه به ارزشمندی و جایگاه ویژه و اختصاصی آب، بویژه شیرین آن، لازم است تا همگان بسیج شوند و در مصرف درست و بهینه آب بکوشند و مصرف آن را مدیریت نمایند تا همه بخشهای گیاهی، جانوری و انسانی به درستی و متناسب به نیاز، از آب مطلوب و گوارا بهره مند شوند.

آیات قرآنی، بر مدیریت صحیح آب تأکید دارند و از انسانها خواسته شده تا ضمن حفاظت بر منابع آبی و پرهیز از آلودگی آن، در مصرف درست و بهینه آب کوشا باشند و لذا از هرگونه اسراف و تبذیر آب پرهیز داده شده است و کسانی که به آلوده سازی آب اقدام می کنند و یا مصرف نادرست و اسراف گونه ای را در پیش می گیرند به عنوان انسانهای فاسد شناسایی شده و از جرگه انسانهای محبوب خداوند خارج شده و جزو انسانهای مبعوض قرار می گیرند. (۸) این که شخص به عنوان فاسد بلکه مفسد در زمین شناخته شود و مورد خشم و غضب خداوند قرار گیرد، به معنای آن است که گامی بر خلاف فلسفه و اهداف آفرینش برداشته و فرصتهای بسیاری از دیگران سلب کرده و می بایست به سبب این ظلم و ستم بزرگ به خود و دیگران، مجازات شود. (بقره / آیه ۶۰ و اعراف / آیه ۳۱) برای این که همگان از گیاهان و جانوران و انسانها از آب به مقدار مورد نیاز بهره مند شوند، لازم است تا انسان به حکم و وظیفه آبادانی و عمران زمین (هود / آیه ۶) و نیز به حکم خلافت الهی بر موجودات جهان (بقره / آیه ۳۰) در شرایط عادی در مصرف به جا و درست آن بکوشد و در آنها فساد و فساد نکرده و آن را آلوده نسازد. همچنین در شرایط غیر طبیعی و دوره کمبودها و خشکسالی ها با سهمیه بندی، همه موجودات را از دسترسی به آب سالم و گوارا بهره مند سازد. از این رو هرگونه تجاوز به سهمیه بندی از سوی انسان به عنوان ظلم شناخته و تفسیر شده و به طور طبیعی مجازاتی در دنیا و آخرت بر این گونه رفتارهای ستمگرانه تعیین شده است. (بقره / آیه ۶۰)

نکته ای که خداوند در مدیریت آب به آن توجه می دهد، مسئله سهمیه بندی آب به ویژه در خشکسالی و مناطقی است که همواره با کمبود آب مواجه هستند. در سهمیه بندی آب می بایست به گونه ای عمل شود تا همه موجودات از گیاهان و جانوران و انسان به مقدار مناسب و مورد نیاز از آب بهره مند شوند. (شعراء / ۱۵۵ و قمر / ۲۷ و ۲۸) بنابراین، در مدیریت آب تنها امری چون گردآوری، نگهداری و حفظ آن مطرح نیست، بلکه سهمیه بندی به مقدار مورد نیاز نیز مورد توجه قرار می گیرد. بر این اساس، هر گونه روش های علمی که بتواند مصرف را مدیریت نماید و به مقدار مورد نیاز بر اساس سهمیه مناسب در اختیار هر بخش از کشاورزی، دامداری، بهداشت و آشامیدن قرار گیرد، چنین مدیریتی مطلوب خواهد بود.

۶. دیدگاه قرآن درباره صرفه جویی در مصرف

صرفه جویی به مفهوم مصرف چیزی به شکل درست و مناسب آن است. این مساله برای ایجاد تعادل میان درآمد و هزینه بسیار مهم و اساسی است و در حوزه اقتصاد خانواده نیز می تواند تاثیرگذار و سرنوشت ساز باشد. با این همه صرفه جویی علاوه بر اینکه در حوزه اقتصاد شخصی معنا و مفهوم می یابد در حوزه اقتصاد عمومی نیز معنا دارد. قرآن نیز به این مساله از ابعاد مختلف پرداخته است زیرا قرآن کتاب هدایت و راهنمایی آدمی به سوی کمال است و به مساله اقتصادی که ارتباط تنگاتنگی با مساله آسایش و آرامش دارد، توجه داشته و برای این که انسان در مسیر کمالی حرکت کند به مساله اقتصاد و روش های مناسب و درست کسب درآمد و هزینه های آن نیز پرداخته است. (۹)

واژه عربی صرف که به معنای تغییر و تحویل آمده است در علوم مختلف معانی و مفاهیم گوناگونی را بیان می کند. به عنوان نمونه در علم صرف و نحو به معنای ساختن صیغه های مختلف از یک اصل می باشد که در ادبیات عربی معروف و مشهور است.

در علوم قرآنی صرفه به معنای بازداشتن شخص از آوردن آیه و یا سوره ای است که در مقام تحدی انجام می گیرد. صرفه به معنای بازداشتن شخص به شکل تکوینی از آوردن سوره و یا آیه نیز به کار رفته است. در علم اقتصاد چون سخن از تولید و توزیع و مصرف است واژه صرفه جویی به معنای مصرف درست و مناسب چیزی است که در اختیار شخص قرار دارد و در ازای آن کار و یا هزینه ای پرداخت شده است. بنابراین صرفه جویی در ارتباط با مصرف چیزی است که دارای مالکیت می باشد و انسان در قبال آن کار و یا هزینه ای پرداخته و یا می پردازد.

عده ای صرفه جویی را به معنای کم مصرف کردن معنا کرده اند ولی به نظر می رسد این معنا نمی تواند اقتصادی باشد زیرا هدف از تولید یک شی اقتصادی، مصرف آن است و مصرف چیزی زمانی به وقوع می پیوندد که آدمی به آن نیاز داشته باشد و با مصرف آن چیز نیازی از نیازهای وی برآورده می شود. بنابراین شخص لازم است تا در حد نیاز و برآورد آن، چیزی را مصرف نماید و کم مصرف کردن نمی تواند نیاز وی را برآورده سازد،

کنگره علوم و مهندسی آب و فاضلاب ایران

دانشگاه تهران، تهران

۲۶ و ۲۷ بهمن ماه ۱۳۹۵

مگر آن که در مساله نیاز به نیازهای اساسی و نیازهای غیر اساسی و یا نیازهای لازم و غیر لازم توجه داده شود. در این صورت می توان گفت که مصرف چیزی می بایست در حد برآورد نیازهای اساسی و لازم باشد.

اقتصاددانان درباره نحوه مصرف به این نکته توجه می دهند که مراد از صرفه جویی، کم مصرف کردن نیست زیرا می بایست در هر چیزی که بخشی از نیاز آدمی را برطرف می سازد به مقدار مورد نیاز از آن استفاده کرد. بنابراین شخص می بایست در حد نیاز طبیعی خود از هر چیز اقتصادی استفاده کند. (۱۰)

تنها مسأله ای که اقتصاددانان آن را مطرح می سازند این است که در زمان بحرآنهای اقتصادی و کاهش توزیع و یا تولید چیزی، می بایست به حد اقل بسنده کرد و در حد رفع حاجت و نیاز ضروری از آن استفاده نمود تا فرصت بیش تری به دیگران داده شود. در حقیقت در زمان بحران سخن از مصرف در حد ضرورت و رفع نیاز است ولی این بدان معنا نیست که شخص آن چیز را کم مصرف کند. به سخن دیگر صرفه جویی در همه حال و هر زمانی چه بحران و چه غیر بحران به معنای مصرف درست کالای اقتصادی همانند آب و برق است ولی در زمان بحران تنها برآورد نیازها در حد ضرورت به معنای صرفه جویی است که نوعی محدودیت را نیز سبب می شود که تحمیلی از سوی بحران است. (۱۱)

اصولاً نگاه قرآن به مسئله اقتصادی نگاهی در راستای بهره وری مناسب و درست از امکانات و وسایلی است که خداوند در اختیار بشر به طور مستقیم و یا با تولید و کار قرار داده است. از این رو از مردم می خواهد که هر چیزی را درست و به شکل مناسب آن مورد استفاده قرار داده و از اسراف و تبذیر و عدم بهره مندی از آن خودداری ورزند. از این رو بنیاد امور در حوزه تولید و توزیع و مصرف کالا در بینش و نگرش قرآنی میانه روی است. هرگونه رفتارهای بیرون از این چارچوب از نظر قرآن نه تنها نادرست و ناپسندیده بلکه گناه و گناه جرم قانونی تلقی می شود. همان گونه که زیاده روی و اتراف و اسراف و تبذیر امری مردود و نادرست و گناه شمرده شده است همینطور عدم استفاده از نعمت های حلال خداوند و عدم بهره مندی از آن در راستای آسایش و آرامش و کمال، امری مذموم و ناپسند دانسته شده و شخص مورد نکوهش و توبیخ قرار گرفته است که چرا حلال خدا را بر خود حرام می سازد و از آنها بهره مند نمی شود؟ (۱۲)

خداوند در آیاتی چون آیه (انعام / ۱۴۱) از مردم می خواهد که از اسراف و تبذیر دوری ورزیده و هزینه های خویش را در چارچوب اعتدالی قرار دهند. در آیه (اعراف / ۳۱) از مردم می خواهد که از نعمت های خداوند استفاده کرده و از آن بخورند و بیاشامند ولی اسراف نکنند زیرا اسراف امری ناپسند در نزد خداوند است و خداوند اهل اسراف را دوست نمی دارد. این آیه به مسئله اعتدال در مصرف اشاره دارد که همان معنای صرفه جویی و بهینه سازی مصرف در اقتصاد امروز جهان است. خداوند در این آیه اعتدال در مصرف و دوری از اسراف و تبذیر را اصلی مهم در هزینه کرد اموال اقتصادی برشمرده و در آیه (اسراء / ۲۶) همچنین (فرقان / ۶۷) بر آن تأکید می ورزد.

«وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا» (فرقان / ۶۷)

و آنان که چون هزینه می کنند اسراف نمی کنند و خست نمی ورزند بلکه میان این دو، راه اعتدال را می گیرند.

درحقیقت از نظر اسلام و قرآن، اعتدال در مصرف و میانه روی و صرفه جویی به معنای مصرف درست و متناسب، اصلی اساسی و از اصول نخستین اقتصاد اسلامی می باشد که مؤمنان برای دست یابی به کمال شخصی و جمعی و امت اسلامی برای رسیدن به جامعه نمونه و برتر می بایست آن را در نظام اقتصادی خویش در نظر گیرند. (۱۳)

از آن جایی که قرآن کتاب هدایت آدمی و جامعه بشری به سوی تعالی و کمال است، برنامه ها و نظام اقتصادی آن نیز در همین چارچوب می باشد و براین اساس می بایست همگان از شخص و جامعه و دولت در مسیر اقتصاد سازنده و مثبت حرکت کنند تا فرصت های برابر برای همگان جهت دست یابی به همه ابزارهای رشد و تکامل فراهم آید. بنابراین هر کسی که با مصرف زیاد و اسراف و تبذیر بخشی از ابزارهای رشدی و کمالی را از میان ببرد می بایست پاسخ گوی خدا و جامعه انسانی باشد.

این در حالی است که صرفه جویی در زمان بحران معنا و مفهوم تازه ای پیدا می کند. اگر جامعه ای دچار بحران در یک یا چند کالای اقتصادی شد می بایست همگان چنان تلاش کنند تا از آن برهند. در این زمان است که صرفه جویی گاه به معنای کم مصرف در حد اعتدال و میانه است که تنها نیازهای اساسی و اصلی شخص و یا جامعه پاسخ داده شود. قرآن در آیه (یوسف / ۴۷) به ضرورت صرفه جویی در زمان بحرآنهای اقتصادی اشاره می کند و در آیات (۴۷ و ۴۸ همان سوره) بر لزوم برنامه ریزی از سوی دولت مردان برای مقابله و یا حل این بحرآنها تأکید می ورزد.

«قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِذَا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ / ثُمَّ يَأْتِي مِنَ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعُ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ» (۴۷ و ۴۸ / یوسف)

گفت: هفت سال پی در پی بکارید و هر چه می دروید، جز اندکی که می خورید، با خوشه انبار کنید. از آن پس هفت سال سخت می آید و در آن هفت سال آنچه برایشان اندوخته اید بخورند مگر اندکی که نگه می دارید.

بصورت کلی می‌توان اینگونه بیان نمود که قرآن کریم دو عبارت و موضع گیری صریح راجع به صرفه‌جویی آب و مدیریت تقاضا دارد:

- اولاً: اینکه منابع آب ثابت (معین) است و آن خداست که از آسمان آبی به قدر و اندازه نازل می‌کند لذا بایستی در مصرف آن مدیریت منسجمی حاکم باشد. * وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً يَقْدَرُ فَأَنْشُرْنَا بِهِ بَلْدَةً مِّثْلًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ / همان کسی که از آسمان آبی فرستاد بمقدار معین و بوسیله آن سرزمین مرده را حیات بخشیدیم همین گونه (در قیامت از قبرها) شما را خارج می‌سازند. (۱۱ / زخرف)

- ثانیاً: در مصرف آن نباید اسراف شود. از نعمت های خدا بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید که خدا مسرفان را دوست ندارد: «يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ / ای فرزندان آدم زینت خود را به هنگام رفتن به مسجد، با خود بردارید و (از نعمتهای الهی) بخورید و بیاشامید، ولی اسراف نکنید که خداوند مسرفان را دوست نمی‌دارد. (۳۱ / اعراف)

همچنین مسرفین و مبدرین، برادران شیاطین معرفی شده اند: «إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا / چرا که تبه‌کاران، برادران شیاطینند و شیطان در برابر پروردگارش، بسیار ناسپاس بود. (۲۷ / اسراء)

۷. روش های آموزشی و بهبود فرهنگ مصرف

الف) آموزش بهینه سازی مصرف آب در مدارس و خانواده ها، پخش فیلم و پیام در صدا و سیما، خبرهای مربوط به وضعیت آب در کشور، استان و شهرستان ها، نصب پوستر و عکس در سطح شهر، برگزاری همایش و کنفرانس ها.

ب) معرفی روش های بهینه مصرف آب توسط سازمان های آب منطقه ای به مردم.

ج) گسترش فرهنگ مصرف از طریق اقشار فرهنگی جامعه مانند استاد های دانشگاه، معلمان و مدیران.

د) اهمیت به نقش زنان در تحقق اصلاح الگوی مصرف: آموزش و توانمند سازی، موجبات ارتقای رشد فرهنگی و اجتماعی بانوان را فراهم کرده و باعث می شود تا زنان تحت تاثیر عادت و تبلیغات قرار نگیرند و با مدیریت مدبرانه و عاقلانه خود سبب رشد شاخص های زندگی، کاهش هزینه ها و توسعه عدالت و رفاه عمومی شوند. چون مادر یک خانواده نقش الگویی در خانواده دارد و تربیت فرزندان نیز بر عهده آنهاست، این مادران هستند که باید صرفه‌جویی را از کودکی به فرزندان خود آموزش دهند.

ه) ترویج بیشتر دستورات، راهنمایی ها و تعالیم اسلامی در رابطه با صرفه‌جویی، شیوه مصرف و مدیریت آن.

و) ترویج زندگی پیامبران و امامان.

ز) بیان نحوه زندگی و مدیریت مصرف افراد شناخته شده و برجسته در جوامع امروزی.

ح) نظارت بر تبلیغات بازرگانی و جلوگیری از تبلیغ تجمل گرایی در رسانه های جمعی و گروهی.

ط) توجه بیش از پیش مسئولان به پرهیز از زندگی تجملاتی به دلیل تأثیر بالا بر جامعه، همچنین الزام مدیران رده اول مملکتی به رعایت الگوی ساده زیستی در زندگی عادی خویش.

ی) آموزش و مشارکت کشاورزان در مدیریت منابع آب: متأسفانه هنوز در داخل کشور مناطقی وجود دارند که برای کشت و کار، زمین های شیب دار را در جهت شیب شخم می‌زنند که این کار موجب خواهد شد بارش ایجاد شده به جای نفوذ در خاک به راحتی در سطح خاک رواناب ایجاد کند و موجب از دست رفتن خاک در اثر فرسایش شود. جلوگیری از این کار مستلزم آموزش و توجه لازم به کشاورز است.

۸. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

عده‌ای صرفه‌جویی را به معنای کم مصرف کردن معنا کرده‌اند ولی به نظر می‌رسد با توجه به این نکته که مصرف چیزی زمانی به وقوع می‌پیوندد که آدمی به آن نیاز داشته باشد و با مصرف آن نیازی از نیازهای وی برآورده شود. بنابراین شخص لازم است تا در حد نیاز و برآورد آن، چیزی را مصرف نماید و کم مصرف کردن نمی‌تواند نیاز وی را برآورده سازد. در این صورت می‌توان گفت که مصرف هر چیزی می‌بایست در حد برآورد نیازهای اساسی و لازم باشد.

همچنین بررسی آیه‌های قرآنی، روایات و احادیث نشان می‌دهد که صراحتاً به انسان در حفظ و نگهداری این ماده حیاتی توصیه شده است. ولی با وجود این همه توصیه‌های روشن و متعدد، جای بسی تعجب است که در کشورهای اسلامی در مورد صرفه‌جویی در مصرف آب ارتقاء نیافته

شرکت مهندسی آب و فاضلاب کشور

کنگره علوم و مهندسی آب و فاضلاب ایران

دانشگاه تهران، تهران

۲۶ و ۲۷ بهمن ماه ۱۳۹۵

است. بنابراین لازم است تعالیم اسلامی در مورد صرفه‌جویی آب در استراتژی‌های مدیریت کلان کشور گنجانده شود. این امر می‌تواند با برنامه‌های تعلیمی از طریق مساجد یا رسانه‌های عمومی انجام شود.

البته باید توجه شود که سیستم آموزش باید سراسری شود و فقط به مدارس و مساجد ختم نشود، بلکه برنامه‌ها باید با همکاری مشترک وزارتخانه‌های نیرو، فرهنگ و ارشاد و آموزش و پرورش تهیه شود. در مجموع، عوامل فرهنگی می‌توانند نقش مهمی بر الگوی مصرف بگذارند و مصرف را از حالت عادی خارج و به سمت اسراف و مصرف متعادل سوق دهند. از میان عوامل فرهنگی مؤثر بر مصرف می‌توان به مواردی از جمله تبیین الگوی بهینه مصرف برای جامعه، تقویت فرهنگی عمومی مصرف و لزوم تدوین برنامه جامع برای آموزش همگانی به خصوص برای نونهالان و نوجوانان، تمرکز برای اصلاح الگوی مصرف زنان جامعه به دلیل نقش بالای ایشان در ساماندهی فرهنگ مصرف و مدیریت اقتصادی خانوار، ترویج اخلاق صحیح اسلامی در شیوه مصرف و توجه به مصرف از منظر و غیره اشاره کرد. (۱۴)

از آنجائی که نگاه قرآن به مسئله اقتصادی نگاهی در راستای بهره‌وری مناسب و درست از امکانات و وسایلی است که خداوند به طور مستقیم و یا با تولید و کار در اختیار بشر قرار داده است. از این رو از مردم می‌خواهد که هر چیزی را درست و به شکل مناسب آن مورد استفاده قرار داده و از اسراف و تبذیر و عدم بهره‌مندی از آن خودداری ورزند. درحقیقت از نظر اسلام و قرآن، اعتدال در مصرف و میانه‌روی و صرفه‌جویی به معنای مصرف درست و متناسب، اصلی اساسی و از اصول نخستین اقتصاد اسلامی می‌باشد که مؤمنان برای دست‌یابی به کمال شخصی و جمعی و امت اسلامی برای رسیدن به جامعه نمونه و برتر می‌بایست آن را در نظام اقتصادی خویش در نظر گیرند. لذا مسئله چگونگی مصرف یا مصرف بهینه آب در آموزه‌های دستوری قرآن مطرح شده است و خداوند از انسان‌ها خواسته تا در مصرف بهینه و به دور از هر گونه اسراف و تبذیر آب بکوشند، به طوری که هر گونه مصرف نابجا و نادرست آب گوارا و شیرین، به معنای عمل فاسد یا اسراف و زیاده‌روی شناخته شده و کسانی که از مصرف بهینه تجاوز می‌کنند به‌عنوان مفسدان در زمین و انسان‌هایی که خداوند آنان را دوست نمی‌دارد، معرفی می‌شوند. (۱۵)

۹. مراجع

- ۱) خسروی، سمیه، بزی، خدارحم، «بحران آب در خاورمیانه چالش‌ها و راهکارها»، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافی دانان جهان اسلام.
- ۲) قرآن کریم (ترجمه مکارم شیرازی).
- ۳) محمد ابن مکرّم، ابن منظور، لسان العرب، بیروت، موسسه دار صادر، ۱۹۵۶ م، ج ۱۳، ص ۵۴۶-۵۴۳.
- ۴) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت: دار القلم، ۱۴۱۲، ذیل واژه موه.
- ۵) مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸ ج ۱۱، ص ۲۲۰-۲۱۹.
- ۶) مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۶، ج ۱۵، ص ۱۱۵.
- ۷) طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ترجمه موسوی همدانی، محمد باقر، قم، انتشارات جامعه مدرسین، بی تا، ج ۱۲، ص ۲۱۴.
- ۸) محمدی ری شهری، محمد، اصلاح الگوی مصرف از نگاه قرآن و حدیث، انتشارات دارالحدیث، ۱۳۹۰، ص ۹۸.
- ۹) انصاری، جعفر، مبانی اقتصاد از دیدگاه قرآن کریم، ماهنامه معرفت، شماره ۶۶.
- ۱۰) حسینی، سید رضا، الگوی تخصیص درآمد و رفتار مصرف‌کننده مسلمان، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ص ۵۶.
- ۱۱) موسوی ثمرین، سید سعید، «سیر تطور نظریه مصرف در علم اقتصاد و برخی مسائل آن»، سایت نور.
- ۱۲) انصاری، جعفر، مبانی اقتصاد از دیدگاه قرآن کریم، ماهنامه معرفت، شماره ۶۶.
- ۱۳) مهدوی کنی، محمدرضا، اصول و مبانی اقتصاد اسلامی در قرآن، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق(ع)، ص ۹۸.
- ۱۴) تاری / فتح اله، غلامی / سعید، تأثیر فرهنگ بر اصلاح الگوی مصرف در کشور و راهکارهای بهبود آن، دومین همایش ملی فرهنگ و مدیریت جهادی، ۱۳۸۸، تهران، ص ۸۴-۷۵.
- ۱۵) قره چلو / سعید، اهمیت الگوی مصرف و صرفه‌جویی آب در قرآن و روایات اسلامی، دومین همایش ملی اثرات خشکسالی و راهکارهای مدیریت آن، سومین همایش ملی آب و فاضلاب، تهران، ۱۳۸۸.

شرکت مهندسی آب و فاضلاب کشور

کنگره علوم و مهندسی آب و فاضلاب ایران

دانشگاه تهران، تهران

۲۶ و ۲۷ بهمن ماه ۱۳۹۵

-
- انصاری، محمد علی، زلال آب در آینه وحی، مشهد، انتشارات بیان هدایت نور، ۱۳۹۰.
 - جوادی آملی، عبدالله، تفسیر موضوعی قرآن کریم، قم، انتشارات اسراء، بی تا، سال ۱۳۹۰.
 - رضایی اصفهانی، محمد علی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، قم، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۸۵.
 - محمد علی دخیل، علی، اعجاز علمی قرآن، ترجمه زهره ناصری اصفهانی، قم، انتشارات فرهنگ قرآن، ۱۳۹۱.
 - مطهری، مرتضی، آشنایی با قرآن، ج ۴، قم، انتشارات صدرا، ۱۳۸۷.
 - نصر، قاسم، عقیلی، سیدخلیل، سدها و آب جهان، انتشارات وزارت نیرو، سال ۱۳۸۸
 - هاشمی رفسنجانی، اکبر، برگزیده فرهنگ قرآن، قم، موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۷.